

blev udkonkurreret af importen fra provinserne. Det var den gængse opfattelse på Nørlunds tid; men de senere års forskning har vist, at den ikke holder for en nærmere prøvelse,¹² hvor ofte den så end efterplapres i mange nyere fremstillinger. På dette såvel som på andre punkter kunne efterskriften bedre have stillet Nørlunds godt 60 år gamle arbejde i relief og således langt bedre have begrundet det fortjenstfulde i, at bogen nu genoptrykkes.

I det store og hele kan Nørlunds holdning til antikken bedst karakteriseres ved følgende citat:¹³ »For hver ny bog jeg har læst om ligheden mellem nu og da – det er jo ikke noget sjældent tema – er det gået mig saaledes, at jeg tydeligere og tydeligere har følt de mange grundforskelle. Det vilde være nyttigt og forfriskende og maaske ogsaa opmuntrende, om der engang blev skrevet en bog fra modsat synspunkt«.

Desværre fik Nørlund aldrig skrevet en sådan oldtidsbog. Den ville have været gavnlig, selvom den måske nok ville være druknet i den modernistiske holdning, som kom til at præge eftertiden og ofte stadig forvrider synet på oldtiden. Men nu kan vi i det mindste glæde os over, at genoptrykket vil udbrede kendskabet til denne pionerindsats og dens grundlæggende synspunkter. Skade kun, at bogen ikke er blevet forsynet med et register, som ville have lettet anvendelsen, og skade kun, at genoptrykket ikke er sket i en oversættelse til engelsk eller tysk, så at afhandlingen kunne finde den internationale placering, den har fortjent. Men jeg indrømmer gerne, at dette ville have krævet en umådelig arbejdsindsats.

Erik Christiansen

CARSTEN BREENGAARD: Muren om Israels hus. København, G. E. C. Gad, 1982. 342 s. + 24 plancher. 195,20 kr.

Mon ikke de fleste danske historikere, der har studeret det 12. årh.s danske historie, vil genkende titlen på denne disputats? Den henviser til et berømt dictum af Lauritz Weibull, der her citerer Roskildekrøniken (som igen citerer Ezechiels bog i Det gamle testamente). Derved dækker titlen meget præcist de to afdelinger denne bog er bygget op af: en historiografisk analyse af førende danske og svenske middelalderhistorikeres værker i det 20. årh., og derpå, efter at forfatteren har underkastet

¹² Se til eksempel Jens Erik Skydsgaard, *Den romerske villa rustica*. Kbhv. 1961.

¹³ Anmeldelse i *Tilskueren* 1923 af M. P. Nilsson, *Den romerske kejsertiden og gengivet s. 333 i Damsholts efterskrift*.

kildegrundlaget en ny fortolkning, hvad kilderne meddeler om et hovedemne i højmiddelalderens historie, forholdet mellem kongemagt og kirke, *regnum* og *sacerdotium* fra ca. 1050-1170. Forfatteren ønsker at imødegå det modsætningsforhold mellem de nævnte faktorer, som de fleste nyere historikere har hævdet, og i stedet at argumentere for at gejstligheden som en svag marginalgruppe behøvede støtte fra kongen for at de tilsammen kunne stå vagt om den kristne menighed. Det sociale aspekt i kirkehistorien er stærkt understreget.

Breengaards udgangspunkt er den berømte afhandling af Lauritz Weibull fra Scandias første hefte i 1928, »Necrologierna från Lund, Roskildeckrönikan och Saxo«. Weibull havde i 1923 udgivet den ældste dødebog fra Lund, *Memoriale fratrum*, der indgår i et samlingshåndskrift fra begyndelsen af det 12. årh. Ved at sammenligne dette nekrologium med den lidt yngre *Liber daticus* (udgivet af C. Weeke i 1884-89) mente Weibull at kunne påvise en omvurdering af Danmarks politiske historie. I den ældste form, som repræsenteredes af *Memoriale fratrum*, var Svend Estridssøn, Knud den Hellige, Erik Ejegod og Erik Emune fremhævet på bekostning af Harald Hen, Oluf Hunger og Niels som svage og uduelige regenter; i den næste fase som findes i Roskildeckröniken og i *Liber daticus*' oprindelige version er lys og skygge fuldstændig omvendt. En tilbagevenden til den gamle rollefordeling finder man i Saxos Danmarkshistorie. Forholdet til kirken fremgår af at de tre standpunkter kan henføres til de tre første ærkebisper i Lund, Asser, Eskil og Absalon.

Erik Arup inddrog de to brødre Weibulls kildestudier i sin Danmarkshistorie fra 1925; til Lauritz' arbejde med dødebøgerne kom Curts med Saxos værk i disputatsen fra 1915. Han tilsluttede sig også disse fagfællers forkærlighed for Eskil som »den universelt tænkende« i overensstemmelse med pave Gregor den 7.s forestillinger om kirkens forret som kulturbærer. På de samme præmisser og med en ligeså udtalt forkærlighed for ærkebiskop Eskil kom Hal Koch imidlertid til det resultat at kongemagten beherskede dansk politik i den begyndende højmiddelalder.

Dette er elementerne i »Weibull-syntesen«, som Breengaard kalder den, og som han tager op til kritisk vurdering. Han hævder, at både kildestudiet og de forskellige tolkninger har ført til en »idealistisk« eller en »ideologisk« historieskrivning. Det er en påstand, som nok ville være faldet de pågældende historikere for brystet, så vist som de alle, først og fremmest Lauritz Weibull, regnede sig som empirikere (Rolf Torstendal: *Källkritik och vetenskapssyn*, 1964).

Der hvor forfatteren sætter sit skarpeste skyts ind er imødegåelsen af de Weibullske studier i *Necrologium Lundense*. Han nøjes ikke med at

bruge Weekes og Weibulls udgaver, men går til originalerne i universitetsbiblioteket i Lund (hvoraf 24 sider er gengivet i facsimile i disputatsen). Det direkte studium har sat et spørgsmålstejn ved de tolkninger Weibull har fremført af skriftidentificering og rasurer. Ved at arbejde med det originale håndskrift, kan man mærke på bladets tykkelse, hvor der er foretaget rasurer, og man kan med fluorescerende lys undertiden skelne bogstavrester af den tidligere tekst. Også i de to udgaver er der markeret sideskift, marginaltilføjelser, rasurer og skriverhænder, men den direkte oplevelse af teksttilrettelæggelsen bringer forestillinger frem, som man let kan overse i en bogudgivelse. Det er et memento til alle os, der har holdt os til udgaverne eller måske endda til Weibulls artikel: man bliver bundet af de fortolkninger, man møder her.

I »Muren om Israels hus« har forfatteren holdt sig til de datoer i de to dødebøger, der mindes kongerne fra Svend Estridssøn til Erik Emune + Knud Lavard og Magnus Nielsøn. Weibulls teori var, at den ældste bog var anlagt ved indvielsen af krypten til domkirken i 1123 og ført videre til 1145, da man ved selve færdiggørelsen af kirken begyndte en ny mindebog, den ældste Liber daticus Lundensis. Hertil overførtes nogle af de gamle notitser, andre ikke, dels for at give plads til nye optegnelser, dels – og dette er Weibulls vigtigste påstand – fordi de to skrifter havde forskellig holdning til de anførte konger.

Efter en minutøs gennemgang af de vigtigste 9 datoer kommer Breengaard til det resultat: at de to værker netop er, hvad de giver sig ud for at være: dødebøger; ændringer og rettelser skyldes pladsforhold, der igen er bestemt af de to skrifers forskellige genrer: den første er et rent nekrologium hvor helgener og mere almindelige personer er optegnet side om side, den anden består af et martyrologium, der hver dag er opført før et nekrologium. Det betyder i praksis at der er forskel på, hvor mange kommentarer der kan føjes til navnet i den sidste afdeling, og hvor det har været nødvendigt at skrabe en gammel tekst ud for at få plads til en ny.

Denne tekniske metode giver Breengaard mulighed for at optrælle den sindrigt konstruerede »Weibull-syntese« og lægge grunden til en ny tolkning af de berømte dødebøger. Inspirationen fra Niels Skyum-Nielsen er iøjnefaldende: den skarpsindige analyse af tekst-empiriske problemer er karakteristisk for begge, også holdningen til hidtil rådende teorier. I sig selv fører metoden til negative resultater og ildprøven består i at drage konsekvensen af analysen. Dette foregår sideløbende i »Muren om Israels hus« og fører til det resultat, at »vi kan ikke slutte fra en manglende overførelse fra Memoriale fratrum til Liber daticus eller fra udvidelser i Liber daticus i forhold til Memoriale fratrum, at der ligger en ideologi i forholdet«. Når den smigrende omtale i Memoriale fratrum af Knud den

Hellige og Erik Ejegod ikke findes i Liber daticus skyldes det en rasur (der kan spores ved læsning med fluorescerende lys), hvorved der er gjort plads for andre tilføjelser. Et modsat eksempel er behandlingen af Hamar-slaget (Slaget ved Fotevig). Ifølge Weibull har Memoriale kun en kort notis her om Magnus Nielssøns fald, men faktisk sprænger denne indførelse anlæggets rammer og bliver til en annalnotits, i marginen dateret til 1134, om slaget da mange bisper faldt i følge med Magnus. I Liber daticus er 4. juni-antegningen udraderet til fordel for en anden tekst. Her omtales Magnus efter bisperne, men med tilføjelsen *progenie inclitus*, fornem af herkomst. Da den ikke kan stamme fra 1145 men er senere, skal det snarere opfattes som en understregning af hans legitimitet, hvilket hans børn, Knud Magnussøn og Sofie, Valdemar den Stores dronning, også kunne have interesse i. Understregningen af herkomsten bringer ikke denne notits i modsætning til Lavard-linien, som Weibull hævdede, men kunne have et klart politisk formål i 1150'erne – hvordan ærkebiskop Eskil end så på det. Det samlede resultat er, at kongerne i begge nekrologier omtales positivt, nogle mere udførligt end andre, men i hvert fald ikke efter en opdeling i »en sort og hvid flok«!

Roskildekrøniken har derimod tydelige sym- og antipatier i vurderingen af kongerne. Nu er det især domkirken krøniken interesserer sig for, og derfor træder tendensen skarpere frem i forbindelse med bisperne. Breengaard har noteret en ejendommelig modsigelse i skildringen af biskop Peder (1124-34): først roses han for at have standset en præstefølgelse ved at indføre *privilegium fori*, derefter bebrejdes han for at have gjort mindre for domkirkens bygninger end for sine egne. Heri ligger nøglen til forståelse af krøniken: »Hvad der gavner Roskildekirken er godt, hvad der skader er ondt«. Krønikens horisont »rækker ikke ud over Roskilde stift«, siges det et andet sted. De konger der står for skud er Erik Ejegod og Erik Emune, den første fordi han støttede Odense og Lund, den anden især Lund. Dette tegn på intern konkurrence mellem kirkerne hører til den »ubevidste horisont«, såvist som de nævnte begrundelser er Breengaards og ikke krønikens. Det bevidste formål med værket er en kirkehistorie med Roskilde som eksempel på, hvad der gavner den kristne menighed og hvad der truer den: lægfolks overgreb. I den sidste tredjedel af den egentlige Roskildekrønike, fra mordet på Knud Lavard til Erik Lams tronbestigelse, hersker fejden mellem kongsemnerne. Tidernes ende synes nær når konger og kongesønner dræbes så menigheden savner beskyttelse og magtesløst oplever at 5 bisper falder i borgerkrigen. Det sociale aspekt giver *clerus* og *populus* fælles interesser i overensstemmelse med disputatsens tese: ingen ideologisk konflikt mellem *regnum* og *sacerdotium*, men en historisk mellem det gammeldanske samfunds slægtsfejder og den nye kirkes behov for støtte.

Det historiografiske opgør med Weibull-skolen slutter med en skarpt optrukken linie mellem den såkaldte augustinsk-gregorianske enhedsforklaring og en mere nuanceret opfattelse af hvad der skete i den begyndende højmiddelalder. Til de indenlandske problemer føjes forholdet til pavestolen og til ærkesædet i Hamborg/Bremen der var tæt knyttet til den tyske kejser.

I et afslutningskapitel indrømmer forfatteren at denne første del af bogen er skarpt formuleret, men han hævder at det har været en nødvendighed for at »præcisere positionen«. Man spørger sig selv om dansk historieskrivning i trekvart århundrede har været et sådant vildnis at det krævede en så skarpsleben økse for at fælde de store træer på vejen? Er det ikke netop dem der har givet udsyn – selv om man vil fortolke det på en anden måde? Eller for at sige det med rene ord: Breengaards nylæsning af kilderne har givet en bedre indsigt i historien omkring 1100, men bogstavelig talt hvert eneste punkt er inspireret af hvad Weibull og hans elever har fundet frem til.

I resten af bogen gennemgås Danmarkshistorien i tre afsnit: et præludium omfatter Svend Estridssøns regeringstid, »Fra sacrilegium til kongefejde« perioden fra 1075-1131 og »Fra kongefejde til helgenfred« tiden fra 1131 til 1170.

Det første af de tre afsnit er en fascinerende udredning af hvad det sparsomme kildemateriale kan fortælle om forholdet mellem kongen, pavestolen og det Hamborg/Bremensiske ærkesæde. Med hug til højre og venstre opfører Breengaard en ny bygning: kampen om et nordisk ærkesæde. Skarpsindigt udvindes en konkret politik hvor det nordiske ærkesæde blev et skaktræk i det store internationale drama, kampen mellem pave og kejser. Ærkebiskoppen i Bremen var nært knyttet til den tyske kejser; alt efter rigskirkens situation kunne han bremse de danske ønsker om uafhængighed. Hvor sikker en mulighed for et hjemligt ærkesæde den danske konge regnede med, kan man strides om. Derimod virker denne bogs argumentation for kuriens skiftende standpunkter overbevisende: var forholdet til Tyskland godt, holdt man igen over for Danmark, var det dårligt, viste man banner ved at gøre den danske konge til vassal under *patrocinium beati Petri*. Dette begreb får en udmærket definition som et andet udtryk for Gregor 7.s krav om pavens *regimen universale*, overhøjhed over verdslig magt.

Spørgsmålet er så hvad dette gregorianske standpunkt, der indebar en formindskelse af kongemagten, betød i Danmark i sidste fjerdedel af 1000-tallet, da de store slægter, deriblandt kongeslægten, kæmpede om magten, og hvor kirken knapt havde fundet sin plads. Det behandles i det næste afsnit, der rummer så store begivenheder som drabet på Knud den Hellige, gennemførelsen af en Knudskult, oprettelsen af et nordisk

ærkesæde, Niels' regering, der oplevede en gregoriansk vækkelse vendt mod de sjællandske præster og deres familier og endelig mordet på Knud Lavard. Her får Breengaard lejlighed til at tage stilling til væsentlige kildeproblemer, foruden de lundensiske dødebøger og Roskildekroniken, Gregor 7.s breve til Harald Hen, Knud den Helliges gavebrev til Lunde kirken, Odenselitteraturen (Tabula, Passio Sancti Kanuti og Ælnoths skrift om Knud den Hellige) og endelig visse udsagn hos Saxo.

Der er mange fængslende diskussioner med andre historikere om de kildeproblemer der opstår på vejen. Det er ikke overraskende at den store pave Gregor 7. også i breve til Danmark havde noget væsentligt at sige om kongens opgaver, heller ikke at Harald Hens opfyldelse af disse pligter er tvivlsom. Ælnoth og Saxo hævder at han tilkendte folket alt for stor frihed, især i lovgivningen. At dette ikke var til gavn for kirken, skulle ifølge den foreliggende bog kunne spores i Gregors krav om beskyttelse af de svage. Men har paven virkelig haft et så godt kendskab til danske forhold at han kunne gribe direkte ind i dem? I hvert fald beder han i et brev om at få tilsendt en kyndig klerk for at høre nøjere om situationen i Danmark. I et andet truer Gregor Harald med bandlysning fordi danskerne giver præsterne skylden for dårlige vejrforhold. Det lyder besnærende konkret og kan tages til indtægt for at den berømte misvækst efter Knud den Helliges død havde en forløber før 1080, men også denne bebrejdelse kan være en almen vending til karakteristik af barbariske landes adfærd over for dem der havde et særligt nært forhold til himlen. Breengaard bruger disse pavebreve som dokumentation for at gejstligheden før Knuds tronbestigelse i »social og retslig henseende var så dårligt integreret i det danske samfund, at den legalt kunne gøres til genstand for forfølgelse« (legaliteten henviser til retten til at tage hævn som det gammeldanske samfund tilkendte de store slægter, s. 120 f.).

I behandlingen af Knud den Helliges martyrium i 1086 kommer Odenselitteraturen i forgrunden som kildegrundlag. Her bliver helgenlitteratur set fra en ny synsvinkel båret af Breengaards teologiske forudsætninger, sådan at der drages et klarere skel end man før har gjort mellem det almene og det specielle og derved når frem til det egentlig historiske. Forfatteren drager ret vidtgående slutninger ud fra hvad han kalder dels parallelliseringen mellem fattige, gejstlige og fremmede, der alle er svage, dels polariseringen mellem disse grupper og kongen på den ene side og stormændene på den anden side. Hvor meget man skal lægge i den påståede parallellisering i almindelighed skal jeg senere vende tilbage til, her er det nok at slå fast at karakteristikken af de første Odense-gejstlige som udlændinge sikkert havde et reelt indhold i betragtning af den nære tilknytning til England.

En af de engelske munke var Ælnoth der skrev et værk om kong Knud og dedicerede det til broderen Niels. Her fremhæves Knuds støtte til gejstligheden, både juridisk og socialt, men hvor de tidligere skrifter i Knudskulten lagde ansvaret for den hellige konges drab på folket som ikke ville betale tiende, hævder Ælnoth at det var de kongelige ombudsmænds hårdhændede fremfærd der nedkaldte oprøret. Brengaard forklarer de forskellige synspunkter med skrifternes tilblivelse og formål: først gjaldt det at få anerkendt Knuds helgenværdighed ved at have lidt en martyrdød, siden skulle kong Niels sørge for at Knudskulten kunne holdes vedlige af Odensekirken. Til yderligere bekræftelse af Knuds støtte til kirke og gejstlighed – og dermed hele det danske samfund – tjener hans gavebrev til Lund; ikke alene kirkens forhold oplyses her, men det gods der skænkes bort stammer i flere tilfælde fra kongens indtægter af fredskøb. Kongemagtens betydning for at begrænse fejdeuvsenet der gik ud over de svage, deriblandt gejstligheden fremgår klart. En af Brengaards inspirationskilder er Ole Fengers disputats »Fejde og mandebod« fra 1971.

Oluf Hunger er af Weibull-skolen opfattet som medlem af »den hvide flok«. Herimod taler at på en række punkter fortsatte traditionen fra Knuds tid: Oluf indsatte Knuds kapellan, Arnold, som biskop i Roskilde, og Knuds trofaste støtte, Trugotslægten, fik en ætling, Asser, ind på bispestolen i Lund. Dog må Oluf selv have stået i et modsætningsforhold til Knud, og da bestræbelserne for at få kanoniseret den myrdede konge medførte en kriminalisering af oprøret mod ham, faldt Olufs prestige i samme grad som Erik Ejegods steg – Erik var den af brødrene der mest ubetinget havde stået på Knuds side. Odenslitteraturen støttes således af diplomaterialet.

Om Erik Ejegod er der bevaret et skjaldekvad af Markús Skeggjason. Der omtales han selv som en stor kriger og en from konge, hans rejser og hans grundlæggelse af ærkebispedømmet. Saxo har en hel del at fortælle om ham og giver ham et godt skudsmål, det meste beror på det nævnte kvad (Bjarni Gudnason: Saxo och Eiríksdrápa. Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festskrift tillägnad Gösta Holm, Lund 1976). Brengaard bruger også dette kvad, men interesserer sig mest for ærkesædet og forholdet mellem konge og kirke i denne forbindelse. Assers udnævnelse begrundes med hans slægtsforhold, den endelige gennemførelse af ærkesædets oprettelse med en politisk konstellation i udlandet. Pavestolen benyttede lejligheden til at give en lærestreg til Hamborg/Bremen for dets lydighed over for det tyske kongehus. Den danske gejstlighed ønskede kanonisationen af Knud så den kongelige helgen kunne vogte kirke og gejstlighed. Ved Eriks afrejse til Jerusalem blev hans søn Harald

(Kesje) indsat som rigsforstander sammen med Asser, men kuriens specielle interesser i oprettelsen af et nordisk ærkesæde indebar samtidig en mulighed for nedlæggelse, hvis forholdet til Tyskland ændredes.

Hvad skal man lægge i flere kilders udsagn om at kong Niels var mild, ejede *mansuetudo*? Når der tilføjes – som i Roskildekrøniken – *minime rectorem* må det opfattes negativt: Niels var ikke opgaven voksen. Hvis man ikke, som Hal Koch, hævdede, »at det ikke altid er så ringe at have en »jævn og enfoldig«, ikke for fantasifuld mand til at styre« (citeret efter Br. s. 184). Koch er her påvirket af Arup der, i tilslutning til Saxos oplysning om reduktionen af hirden i Niels' tid og den udbyggelse af embedsapparatet man finder i tidens kongebreve, opfatter kongen som mådeholden, alt andet end en voldsmand. Breengaard harcellerer med rette over denne pludselige omvurdering af kilderne, men står tilbage med problemet: hvad mentes der med at Niels ikke forstod at styre. Forklaringen findes i den præsteforfølgelse, der fandt sted på Sjælland i 1120'rne. Hverken konge eller bisp kunne slå den ned, og først en ny biskop på Roskildestolen, den før nævnte Peder, fik sagen klaret ved at alle stridigheder som præster var involveret i, blev lagt i den kirkelige domstols hænder. Sagen drejede sig som bekendt om at gregorianskvakte bønder under ledelse af stormanden Peder Bodilssøn krævede, at også den sækulære gejstlighed skulle leve i coelibat og forskyde deres hustruer og børn. Nu er det jo en ganske ejendommelig situation: Lægfolket er mere »gregoriansk« end præsteskabet. Uanset en naturlig medfølelse med de stakkels sjællandske præstekoner og -børn er det vanskeligt at forestille sig, at en kirkelig domstol i det lange løb kunne nå til en anden løsning end at de måtte sendes bort, såvist som en Lateransynode i 1123 havde krævet coelibatet gennemført. Breengaard argumenterer dygtigt for at, hvad der end var den aktuelle begrundelse for at bl.a. pave Pachalis II kalder kong Niels til orden, drejede det sig først og fremmest om, at kongen skulle udøve sin magt *potestas* i overensstemmelse med kirkens *auctoritas*. Ganske vist var pavebrevet fremkaldt af en henvendelse fra kongen om udsættelse af coelibatkravet, hvilket paven afviste, men virkeligheden i Danmark var en anden, kongens vigtigste opgave var at beskytte de svage, dermed også gejstligheden, under vejledning af kirken – han måtte ikke gribe ind i kirkens sager.

Efter flere genlæsninger af denne interessante diskussion må jeg holde fast ved at dette er sofisteri. Virkeligheden var en anden her end i den internationale kirkes øjne, men forskellen består ikke i, at præsterne udgjorde en svag marginalgruppe, men i at de faktisk endnu ikke var klart udskilt som gruppe. Coelibatet var naturligvis en sikkerhed for, at alle gejstlige kunne hellige sig det ene fornødne, men det kostede dyrt når

alle bånd til det øvrige samfund skulle hugges over. Brengaard har virkelig slået ned på et centralt sted, når forholdet mellem *regnum* og *sacerdotium* skal underkastes fornyet granskning, men alle fortolkninger kan diskuteres. Jeg skal vende tilbage til problemet, når resten af bogen er behandlet.

Hvis Knud Lavard, på trods af kildernes udtrykkelige afvisning, tragtede efter den danske kongemagt, ville det være i overensstemmelse med ættesamfundets accept af fejden, det samme gælder drabet på ham og kravet om hævn derfor. Men Magnus begik retsbrud, når han ikke tilbød bod og derved indtrådte i samfundsfreden i henhold til den fredslovgivning som afspejler sig i Knud den Helliges gavebrev, og da kong Niels støttede sin søn indgik han også i fejden. Erik Emunes krav på kongedømmet bliver således også legitimt. Men ikke for Roskildekronikens forfatter: Erik var en oprører, og ærkebiskop Asser der støttede ham var som »et siv, der svajede for vinden«. Den retmæssige konge og hans søn var muren om Israels hus og mørkets dag kom da Magnus, Danmarks blomst, faldt i Skåne i følge med jarler og bisper. Roskildekroniken repræsenterer et nyt samfund, hvor der ingen ære er at finde i fejder, men hvor retsbegrundet orden sikrer alle kristne. Dette skel mellem det gammel-danske hævnprincip og den nye, kirkeligt inspirerede lov er klart trukket op i denne disputats.

Ligeledes kan man tilslutte sig Brengaards underkendelse af den betydning som man kan lægge i nedlæggelsen af det nordiske ærkesæde i 1130'erne. Sandsynligvis var det, som ovenfor nævnt, et led i den pavelige politik over for Tyskland. Ingen ved hvordan ærkebiskop Asser så på nedlæggelsen – måske var det kun i Bremen, man kendte den pavebulle – og da Eskil senere fik den ophævet, faldt kuriens og hans politiske interesser sammen. Selv om det kun fik kortvarig betydning at Magnus Nielssøn aflagde lensed til den tyske kejser, er det dog et tegn på, at de skiftende udenlandske konjunkturer også påvirkede danske forhold.

Derimod er Erik Emunes indre politik et historiografisk stridsæble. Alle kilder fordømmer hans hævntogt mod broderen Harald Kesje og hans børn, men Memoriale fratrum og Saxo kan dog også finde gode sider hos ham. Bagved ligger måske det gavebrev, han udstedte til Lunds domkirke og til Mariakirken i Ringsted. De udtrykker ønsket om at sætte mordet på Knud Lavard i kirkelig sammenhæng, »på én gang en dom over samfundsfredens antastelse i drabet på Knud samt en understregning af, at det er kongens pligt at hindre gentagelse« (s. 229). Saxos historie om et sjællandsk oprør ledet af Eskil, der dog var udnævnt til biskop af Roskilde med Erik Emunes godkendelse, og af Peder Bodilssøn, afvises som svagt funderet. Det er ubestrideligt, og dermed falder også

Saxos fremstilling af ærkebispeskiftet i 1137. Asser beskrives som en ærkebiskop, der dels ikke havde indflydelse uden for Lundestiftet, dels var afhængig af kongemagten som medlem af Trugotslægten. I skiftet røbes gejstlighedens tvivlsomme stilling, når en lokal potentat som Peder Bodilssøn kunne afgøre valget. Drabet på Erik Emune sammenlignes i *Liber daticus* med Knud den Helliges martyrium; Breengaard begrundet det med at Erik var kirken en god mand, der virkede for »kirkens videre samfundsmæssige integration og sociale sikring« (s. 236).

Eskil afholdt i 1139 en synode i Lund der fordømte forfølgelse af munke ved St. Knuds kloster i Odense; samtidig fastsloges disse munkes valgret ved bispevalg i byen og af deres egen prior. Også i Slesvig var der problemer fordi Hamborg/Bremen indsatte en biskop ved navn Occo som Eskil ikke ville vide af og i mange år med større eller mindre held søgte at få afsat. Gang på gang er det forholdet til det gamle ærkebispesæde der bringes i erindring til forklaring af Eskils handlemåde under borgerkrigen.

Denne var i sig selv et vidnesbyrd om at det ikke var lykkedes at få kriminaliseret mordet på Knud Lavard. Kampen for kanoniseringen af Knud mislykkedes i første omgang fordi Eskil hævdede at kun paven kunne foretage den. Denne forklaring stammer fra Knud (Dux)-ordinalet (tekster til brug ved messen, der blev indstiftet i 1170), og er af Weibullskolen afvist; det er hævdet at Eskil ikke ønskede Knud kanoniseret. Breengaard accepterer derimod Eskils begrundelse, dels fordi den kanoniske ret forbeholder paven helgenkåringer, dels fordi Eskil synes at have bestræbt sig for at hindre strid mellem kongsemnerne: som vidner på hans store godsdonation til den færdige St. Laurentiuskirke i Lund optræder både Knud, søn af Magnus Nielssøn, og Sven, søn af Erik Emune, ligesom begge på Eskils opfordring deltager i et tog mod venderne, som var led af det 2. korstog. På den anden side kom disse initiativer til at standse bestræbelserne for at kriminalisere drabet på Knud Lavard og dermed forhindre gentagelse af tronfølgefejder. Men Eskils virksomhed var ikke nok, borgerkrigen brød ud i lys lue, og da den endelig var sluttet stod Knud Lavards søn, Valdemar, ene tilbage. Nu måtte erfaringerne bruges til at få oprettet en egentlig Knudskult, hvor helgenen og hans direkte efterkommere beskyttede den kristne menighed.

Undervejs til Ringstedmødet, kulminationen af mange års bestræbelser, tages mange interessante enkeltheder op til diskussion. Sven Grathe søgte hjælp i Tyskland både hos ærkebiskoppen i Bremen og hos Frederik Barbarossa, en farlig udvej, medens hans forsøg på at bruge Knud (konge)-relikvierne mod oprørerne kunne have været gavnlig for det almene vel i Danmark. Eskils tilfangetagelse og det brev han sendte til

Danmark, hvor han frabad sig at man betalte løsepenge for at få ham fri, er et af bogens mange gode bidrag til en diskussion om, hvori *libertas ecclesie* består. I denne sammenhæng har Eskil selv givet den teologiske begrundelse: som én gang løskøbt ved Jesu blod er en ny løskøbelse fornægtelse af friheden. I forbindelse med Absalons valg til biskop i Roskilde i 1158 får vi den verdslige forklaring: *libertas ecclesie* består i klar adskillelse mellem de ordinerede og de uordinerede, de sidste der også omfatter kongen, må ikke lægge bånd på kirken. Når Saxo har så travlt med at forklare, hvordan kong Valdemar, skønt han var i Roskilde under valghandlingen, undgik at øve valgtryk, ligger der en tydelig fornemmelse af, at man ikke føler sig sikker på at det lykkedes. Det er længe siden nogen historiker har følt sig overbevist om, at kannikerne i Roskilde virkelig handlede uden hensyn til kongen. Det gør Breengaard heller ikke, men han hævder at endnu i det 12. årh. var kongen en så vigtig faktor i kirkens liv, at man ikke drømte om at gå imod ham. Den omhyggelige procedure Saxo beskriver afslører at på hans tid var »harmonien mellem tradition og pavepolitik gået tabt« og derfor må den formelle garanti i kanonisk ret sikres. Bortset fra at Saxos forestillingsverden næppe repræsenterer et senere tidspunkt end slutningen af det 12. årh. er tankegangen rigtig. Saxo har følt at man kunne nære mistanke mod valgets korrekthed, og det gør kun ondt værre når han forsøger at imødegå det. Man kan undre sig over, at Breengaard – eller for den sags skyld nogen af Weibull-skolen – ikke har rejst en lignende kritik mod Eskils valg til ærkebiskop i 1138. Kun Saxo, ikke Roskildekrøniken der ellers anfører en hel del mod den rokade, der skete ved at Eskil afgav Roskildesædet til Rico, anfører, at Eskil havde sikret sig pavens tilladelse til at skifte bispesæde *Eskylloque sedem mutare permissio*. Der behøver ikke at være andet grundlag for dette end Saxos kendskab til de kanoniske retsregler.

Det store skisma fra 1159-79 får naturligvis plads i »Muren om Israels hus«. Kong Valdemars og ærkebiskop Eskils forskellige partistandpunkter ses i forhold til kejser Frederik Barbarossa. Eskil havde god grund til at holde med Alexander III mod kejseren, og Valdemars afhængighed af sidstnævnte nødvendiggjorde at han drog til St. Jean de Losne for at hylde ham og derved stå på modpaven, Viktor IV.s side, for at opveje Eskils fjendtlighed. Det var ikke kirkepolitik, men feudal loyalitet der bestemte handlingsgangen. Derfor blev kejserens tilbageslag begyndelsen til at Alexander tog initiativ til at få Valdemar til at kalde Eskil tilbage. Ifølge Øm klosterkrønike mente man i Øm i »bigot selvforståelse« at have formidlet denne forsoningspolitik.

Om Ringsted-mødet i 1170 diskuterer historikerne hvorvidt det var

Valdemar eller Eskil, der løb af med sejren – *regnum* eller *sacerdotium*. Breengaard må ifølge sin generelle opfattelse af tidens problemer afvise denne forenkling. Hverken den normanniske statsteori, der var anti-feudal-monarkisk, eller en speciel nordisk ideologi, der stammede fra det hedenske kongedømmes sakrale karakter, kan begrunde kongelig overlegenhed. Ej heller kan Eskil og den gregorianske pave triumfere, fordi de ikke gav køb i deres holdning. I stedet søges motivet i den foreliggende bog i det skæve styrkeforhold mellem en etableret social organisation, slægtssamfundet, og den nye socialformation, kirkens gejstlighed. Eller endnu mere karakteristisk for sprogbrugen: »Det adækvate perspektiv (er ikke) import af ideologiske principper, men bearbejdelse af historiske erfaringer«. Det skete ved myterne om Knud Konge og Knud Hertug, der virkede i forlængelse af hinanden, den første mod oprør mod kongen, den næste mod tronfølgefejden. Kulten som middel til at opnå sociale mål, her specielt arvekongedømmet – så længe man huskede forfølgelser og borgerkrig – er det nye og velargumenterede resultat af Breengaards studier.

Med stor konsekvens har Carsten Breengaard forfulgt sin idé om at skrive den tidlige højmiddelalters danske historie på et nyt grundlag. Som han selv nævnte under disputatshandlingen i oktober 1982, var det Niels Skyum-Nielsen der først havde gjort ham opmærksom på, at der kunne sættes spørgsmål ved Weibull-skolens autoritet. Det førte til fornyede studier i de lundensiske nekrologier og afvisning af at fordele kongerne fra Sven Estridssøn til Erik Lam i en sort og en hvid flok. Endvidere og nok så væsentligt er modsætningen mellem *regnum* og *sacerdotium* tillagt mindre betydning for Danmarks vedkommende end man før har gjort. Hertil kan dog siges, at så snart man inddrager pavestolen og/eller ærkesædet i Hamborg/Bremen, kan man ikke holde Danmark ude fra konflikterne mellem kejser og pave – det er »Muren om Israels hus« også et eksempel på.

Det evige problem, forholdet mellem centralmagt og lokalsamfund, indgår i denne bog på en ret speciel måde. Til beskyttelse af stormændenes undertrykkelse af de svage fik kongemagten sit retsgrundlag befæstet. Kirken leverede her effektiv ammunition fra en lang, udenlandsk tradition i lovgivning og liturgi. På dette område vil Breengaard sikkert heller ikke benægte ideologiens betydning, hvis grundlaget vel at mærke er konkrete historiske erfaringer. Derimod synes medaljens bagside, at centralmagten selv kunne blive en undertrykker, noget underbetonet. Det hænger sammen med at forfatteren ikke finder knægtelsen af den personlige frihed et relevant problem i det 11.-12. århundrede. Men det var netop det der var grundlaget for Weibull-skolens historieskrivning, og

skønt fronterne går andetsteds nu kan man næppe sige at modsætningen er forsvundet. Vender man sig til det 12. årh. finder man – f.eks. hos Saxo – monarki, tyranmord og æresbegreber som standende diskussionsemner. *Libertas ecclesiae* har også disse connotationer.

Når jeg har kaldt Breengaards behandling af emnet for speciel, tænker jeg på den stadig gentagne påstand at uafhængigt af kirkens *auctoritas* var gejstligheden en svag marginalgruppe i det gammeldanske samfund, forfulgt på linie med kvinder og udlændinge. Jeg har allerede tidligere været inde på det i forbindelse med præsteforfølgelsen i 1120'erne, men skal forsøge en yderligere argumentation. Breengaard mener, at animositeten mod disse grupper, der er nævnt i Gregor 7.s breve, skyldes at de ikke tilhørte danske slægter. Med hensyn til de nævnte kvinder er påstanden temmelig gådefuld; måske drejer det sig om præstekoner der allerede i det 11. årh. blev truet af coelibatkravet. De gejstlige var enten egentlige udlændinge eller uden slægtsmæssige forbindelser i lokale sammenhænge (s. 10). Det lader sig ikke benægte, at der var udenlandske navne blandt bisperne, mest i begyndelsen, og at de nye munkesamfund blev hentet i udlandet, men om personerne, især sækulargejstligheden ved vi meget lidt. Men der er en kilde, som det har undret mig ikke findes i »Muren om Israels hus«, nemlig den sjællandske og skånske kirkeret. Den første er nøjagtigt dateret til 21. juli 1171, den andens datering er mere usikker men den henviser til ærkebiskop Eskil. Uanset at bogen slutter med Ringstedmødet i 1170 må man dog regne denne lovgivning til baggrundsmateriale for de store begivenheder i det 12. årh. Det hedder her, at når der manglede en præst i et sogn skulle bønderne vælge en egnet person og bede bispen godkende valget. I denne forbindelse behøver vi ikke at diskutere hvad der menes med bønder, de havde i hvert fald lokal tilknytning og hørte sandsynligvis til de slægter der ellers står for skud hos Breengaard. Hvordan mon de fandt deres præst? Sikkert sjældent i udlandet, snarere i landsdelen, gerne en af deres egen slægt.

At det faktisk forholdt sig således, bevidner en episode i Saxos fremstilling af det skånske oprør i 15. bog. Da folket vægrede sig ved at betale bispetiende, sendte Absalon to præster til et ting der blev afholdt foran St. Laurentius-kirken for at meddele at der ikke ville blive afholdt gudstjenester før tienden var indbetalt. Bønderne svarede at det var dem der sørgede for præsternes underhold, og hvis de ikke ville gøre gavn for deres løn kunne de rømme landet eller have deres gods og liv forbrudt. Dertil svarede de udsendte gejstlige at hverken frygt for død eller fattigdom skulle få dem til at svigte ærkebiskoppen. Dette fik bønderne til at gå i sig selv fordi de var bange for en borgerkrig: mange af præsterne tilhørte selv gode skånske slægter.

Vi har ingen mulighed for kontrol af dette sted, men det der virkelig interesserer os her, forholdet mellem gejstlighed og lokalsamfund, er der ingen grund til at bestride. Hvilken konsekvens har det nu for Breengaards tese? For det første var de gejstlige måske nok svage, men ikke fordi de stod uden for slægtssamfundet, men fordi de var alt for afhængige af det. Hvis de skulle øve en effektiv indsats, hvis de skulle virke i større sammenhæng, måtte de finde sammen og videre udvikle kirkens arbejde. Eksemplet der ovenfor er citeret viser at det krævede ofre. Coelibatkravet gjaldt både den enkeltes kyskhed og hele standens uafhængighed. Dette krævede for det andet en forståelse fra samfundets side, i hvert fald fra dets ledere, specielt kongemagten. Således havde både konge og kirke meget at vinde ved et samamarbejde. Det fik først rigtig betydning omkring år 1200, da begge parter bidrog til en lovgivning der gradvis samlede ansvaret for de evindelige fejder hos de skyldige i stedet for at fordele det på deres slægt.

»The sacred canony«, det hellige hvælv, som Breengaard har kaldt den opgave som kristenheden krævede til sin beskyttelse, måtte udgøres af begge instanser. Under den levede hele den kristne menighed, læge som lærde, store som små. Er det ikke det »Muren om Israels hus« handler om? Jo, med det forbehold at en egentlig gejstlig stand først var ved at danne sig her til lands i slutningen af det 12. årh.

»Muren om Israels hus« er et vægtigt bidrag til studiet af den tidlige middelalder i Danmark. Forfatteren er skarp i tanke som i ord. Hans force er den indtrængende kildekritiske analyse, og han hører derved til i en tradition der begyndte med Kr. Erslev og brødrene Weibull.

Inge Skovgaard-Petersen

OTTO NORN: At se det usynlige. Kbh., G. E. C. Gads Forlag, 132 s. Ill. 134,30 kr.

»Prins Svend af Danmark, hvis store bedrifter skildres af krønikerne og berømmes af digteren Tasso, er et eksempel på, hvor galt det kan gå en helt, når han kommer ud for en kildekritik, der kun anerkender realiteter. Forestillingens og fantasiens historiker ville aldrig kunne nænne at slå hånden af nogen ridder, hverken Sankt Georg, Prins Svend eller Kong Arthur«.

Disse betragtninger som kunsthistorikeren Otto Norn fremsætter (s. 70) hæver pulsslaget på den billedinteresserede historiker, der længe har